

Medicinae Pharamaciae Veterinae, 1964. Ljekarne i Ljekarnici u Osijeku (1832—1836) Acta historica Medicinae Pharamaciae Veterinae, 1965. Vojvodani — Ljekarnici u Osijeku, Zbornik radova Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, 1969 (XIX Naučnog sastanka), Regestra Actorum politico-oeconomicorum i Protocolla politica et Protocolla oeconomica bivšeg gradskog magistrata u Osijeku (sada Historijski arhiv u Osijeku), ²) Vrgoč A., Ljekarništvo u bivšoj hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini, Vjesnik Ljekarnika 1944. ³) Stadler A., Najstarija subotička apoteka, Arhiv za farmaciju Farmaceutskog društva Srbije, 1951. ⁴) Bazala V., Josip Lalić u borbi protiv bjesnoće, Liječnički vjesnik, 1933. Novija istraživanja o učitelju Josipu Laliću i njegovom liječenju bjesnoće, Liječnički vjesnik, 1938. ⁵) Vrgoč A., Liječenje bjesnoće u vremenu od 1837—1848. u bivšoj Vojnoj krajini i u civilnoj Hrvatskoj, Apotekarski vjesnik, 1936. ⁶) Sielski S., Grmek M. D., Medicinska enciklopedija, 1958., sv. II, str. 92 (Bjesnoća). ⁷) Tartalja H., Kratki pregled povijesti farmacije, Zagreb, 1952, str. 93 i 98. Tisak Grafičke škole.

EIN DEZENNIUM DER PHARMAZIE IN OSIJEK (1837—1846)

Franjo HELFRICH

DER VERFASSER GIBT EINE DARSTELLUNG DER ZUSTÄNDE IN DEN Apotheken mit einem Rückblick auf den einzigartigen Konkurs nach dem Ableben des innenstädtischen Apothekers Emerich Lorberer von Lorbersberg. Auch die Bemühung des Apothekers Josef Horning um Bepflanzung mehrerer medizinischen Pflanzen, — die Forderung und Ablehnung der Gründung eines Gremiums, — die Berichte von den Visitationen der Apotheken in den Jahren 1840—1844, in denen besonders Radix Gentianae cruciatae als Droge zur Behandlung der Tollwut erwähnt wird, sowie Angaben über die Tätigkeit der damaligen Apotheker Emanuel Raymann, Michael Arno und Ladislaus Molnar sind geschildert.

EPIZOOTIOLOŠKA SITUACIJA I BORBA PROTIV STOČNIH ZARAZNIH BOLESTI U SRBIJI TOKOM XIX VEKA

Dragoljub DIVLJANOVIC

ZARAZNE BOLESTI DOMAĆIH ŽIVOTINJA ZAUZIMAJU VAŽNO mesto u privrednom životu naroda, posebno u njegovom stočarstvu i igraju veliku ulogu u njegovoj ekonomici. Posebno zoonoze, kao zajedničke bolesti ljudi i životinja, vezane su za humanu medicinu, te borba protiv njih pretstavlja saradnju i povezuje veterinarsku i humanu medicinu na istom cilju borbe za ljudsko zdravlje.

Još od najranijih vremena, iz doba kada se o medicini znalo samo na osnovu empirije, ili na osnovu demonističke teorije kao prve teorije u medicini o nastanku bolesti, ljudi su uviđali značaj stočnog zdravlja, istovremeno sagledavajući mnogostruke štete koje su im nanosile stočne zarazne bolesti. Njihova pojava značila je najpre masovne gubitke u stoci koje mi danas nazivamo direktnim, onda gubitke u sirovinama i otpacima, dok se o proizvodima onda teško i moglo govoriti u današnjem smislu i najzad indirektno nastale neupotrebom životinja. Ne mali broj ratnih pohoda ondašnjih ljudi — starog i srednjeg veka — pa i kasnije, završavao se neuspehom usled oboljenja stoke masovnog karaktera, ili uginjavanja iste od zaraznih bolesti, jer stoka je onda služila ne samo kao sredstvo za vođenje rata (tegleći, jahaći i tovarni konji i tegleći volovi), nego se vodila u rat radi klanja i ishrane vojske. Radi ovoga nije ni čudo što su narodi još u srednjem veku težili da zaštite zdravlje domaće stoke i što su preduzimali niz mera da spreče pojavu zaraznih bolesti kod domaćih životinja. Druga je stvar što te mere nisu bile dovoljne ni efikasne da spreče pojavu i dalje širenje stočnih epizootija (kao prinošenje žrtvi božanstvima i molitva).

Stočnih zaraznih bolesti bilo je u Beogradskom pašaluku skoro uvek. One su imale epizootski karakter naročito za vreme austro-turskih ratova koji su se vodili u XVIII veku, pre početka oslobodilačkih borbi srpskog naroda. U toku prvog i drugog srpskog ustanka njih je takođe bilo. Tada su goveđa kuga, slinavka i šap i ovčije boginje kosili jer su ratovi bili idealni faktori za njihovo dalje širenje. I bez ratova slinavke i šapa, ovčijih boginja, prostrela i besnila bilo je stalno u pojedinim krajevima Srbije enzootično. Ove postojeće zaraze uticajem ratova postale su epizootije poprimivši redovno i maligni karakter, nasuprot svoime benignom karakteru za vreme dok su se nalazile kao stacionirane zaraze.

Najčešće zarazne bolesti u Srbiji tokom XIX veka su bile: goveđa kuga, slinavka i šap, prostrel, sakagija, ovčije boginje, šuga konja i ova-

ca i besnilo. Sve su one sem goveđe kuge vladale stalno kao enzootije u pojedinim krajevima. Goveđa kuga je bila stalna opasnost i stalna pretnja prisutna uvek na granicama Srbije. Ona je, istina, vladala u ovoj zemlji samo povremeno i većinom na ograničenom prostoru (sem 1878. god.). Međutim, protiv nje su bile preduzimane takve mere i u takvom obimu da je ova bolest bila uglavnom uspešno zaustavljena na granicama Srbije. Sakagija, prostrel, besnilo, slinavka i šap su bili zoonoze, od kojih prve tri neizlečive. Pored toga gore navedene bolesti su bile česta smetnja izvozu stoke iz Srbije, nanoseći tako ogromne ekonomske štete privredi i stočarstvu zemlje. Na kraju one su bile i direktan povod da se pristupi organizovanju solidne veterinarske službe u Srbiji, koja će omogućiti stalno dobro stočno zdravlje i stalan i neometan izvoz zdrave stoke.

O pojavama zaraznih bolesti kod domaćih životinja u Srbiji pre XIX veka nalazimo ne retko podatke kod kaluđera-letopisaca. Oni su na praznim listovima i marginama bogoslužbenih knjiga ispisivali različite pojave i događaje: zemljotrese, pomračenja sunca i meseca, ratove, zimu, glad pa i bolesti ljudi i domaćih životinja, dajući svemu tome svoja tumačenja. Naravno, mi danas ne možemo da prihvatimo ova tumačenja ali ostajemo itekako zahvalni njihovim piscima za taj njihov rad koji je od izvanrednog istorijskog i kulturnog značaja. Na žalost, iz ovih zapisa se nije često moglo videti o kakvim je zaraznim bolestima kod domaćih životinja bilo reči.¹⁾

Tokom XIX veka, sticanjem autonomije i učvršćenjem srpske državne vlasti, situacija se znatno menja i mi raspolažemo sa određenijim pisanim dokumentima koji nam omogućavaju bolji uvid u ovu materiju. Tako je izvanredno interesantno ondašnje mišljenje o načinu nastajanja zaraznih bolesti kod domaćih životinja. Uglavnom se smatralo da one nastaju usled gladi, žeđi, vrućine ili pokvarenog vazduha²⁾. Iznećemo mišljenje samo za neke od njih. Za besnilo se verovalo da ono dolazi — a to je bio tada i zvanični stav medicinske nauke — (1839) — samo od sebe u mesožderima, i da od njega mogu oboleti samo životinje koje imaju vruću krv. Dalje ono je moglo nastati zbog zime, kao i zbog zapare, pa čak ako pas leži pored tople peći, ako životinja jede suviše masnu hranu (krv, loj, salo ili mast), smrdljivo meso, vruće jelo, a takođe i kao posledica sprečavanja psima da se pare³⁾. Znatno kasnije (1869. god.) postojalo je mišljenje da besnilo može nastati još i ako pas jede nedovoljno pečen hleb ili nedovoljno slan hleb, ako se životinja ne drži čisto i najzad ako u psećoj hrani ima mirođije⁴⁾. Antraks je nastajao usled rđave i peskovite paše, velike žege kao i zbog nedostatka hladovine na pašnjaku⁵⁾, a gronica kod svinja usled nazeba, kad svinje pasu hladnu travu i ako se zagrejavane napiju hladne vode⁶⁾. Slinavka i šap su nastajali ako goveda pasu travu na koju je pala slana ili rosa u jesen. I zle oči su mogle da budu uzrok bolesti i uginuća domaćih životinja⁷⁾. Takođe su i veštice pominjane kao uzrok uginuća stoke⁸⁾. Ovakva i slična shvatanja nisu bila ni čudna ako se uzme u obzir da se u to vreme nije ništa znalo o mikrobima kao uzročnicima bolesti.

Navešćemo uz ovo shvatanje i vrlo interesantan način na koji su lečene domaće životinje i sredstva za to lečenje. Nama danas upravo izgleda smešna naivnost ondašnjih ljudi u borbi protiv nečega čiji u prirodu, ni način nastajanja nisu znali, borba bez smisla i bez uspeha na-

ravno, ali je to bilo jedino što im je ostajalo da rade i nije čudno što su ga se oni grčevito držali. Najpre, narod je sam ili preko svojih vračara i vidara lečio domaću stoku i to najčešće raznim travama. Njihovo davanje bilo je vezivano za neki praznik ili dan kako bi bilo efikasnije. Isto tako su i sveštenici čitali molitve i svetili vodiču oboleloj stoci, stim što je kako svedoči Vuk Karadžić, vrsta i dužina molitve zavisila od ugleda i bogatstva vlasnika obolele stoke. Tako su postojale dve vrste molitvi: velika i mala, od kojih je prva svakako trebala da pomogne više od druge.

Najviše narodnih lekova bilo je protiv besnila, užasne zoonoze koja je onda odnosila veliki broj ljudi. Da bi se sprečilo nastajanje besnila kod pasa, ljudi su im vadili ispod jezika nekakvog crva⁹⁾. Kao lek protiv besnila spominje se i provlačenje kroz rasečenu kožu ubijene pobešne životinje, onda posipanje sagorelih dlaka od besne životinje po rani ujednog. Ujedene su kadili i dlakama besnog psa pomešanim sa travom strešnjikom.

Na ranu ujednog lepio se kao lek i raspolovljeni pasulj, stim što je boja toga pasulja morala da odgovara boji psa koji je izvršio ujed, beli, odnosno crni pasulj protiv ujeda belog, odnosno crnog psa, a šareni pasulj protiv ujeda šarenog psa. I prašak od španskih buba bio je takođe omiljen lek od besnila kao i razni zapisi koji su bili specijaliteti popova i hodža, koji su posebno interesantni, ali o njima ovde neće biti govora¹⁰⁾.

Nešto kasnije „Poučeniye o besnilu“ izdato 1839. god. od zvaničnih medicinskih vlasti u kneževini Srbiji preporučuje kao lek protiv besnila sledeći postupak. Ujedeni treba da skine odmah sa sebe haljine zaprljane slinom životinje koja ga je ugrizla. Rane na svome telu načinjene ujedom besnog psa morao je što pre da opere mokraćom ili slanom vodom a zatim da na ranu stavi „taze zemlju, blato, duvan, šta se pre od ovi u onaj mah nađe“. Isisivanje rane se nije preporučivalo jer može da bude opasno za onoga koji to čini. Na ranu nije trebalo stavljati balsam, jer on zaustavlja krv a to baš nije dobro. To bi bila prva pomoć. Po dolasku kući ujedenoj osobi je preporučivano da ranu polako iseče nožem da bi iz nje isteklo što više krvi, zatim da ranu ispere toplom ili slanom vodom ili slabim rastvorom ceđa (lužinom). Ovo je trebalo činiti sve dok se krv sama ne zaustavi. Dalji rad oko rane sastojao se u tome da se postigne to da se ona zagnoji. Na kraju „Poučeniya“... se veli da se ne uzimaju lekovi od raznih ljudi jer „nikakvo sredstvo ne može pomoći, kad sama rana gorepomenutim, ili tome podobnim načinom nije gledana“¹¹⁾. Za male rane se preporučivalo da se na njih stavi dobro zgnječeno češanj belog luka. O dejstvu belog luka na besnilo i njegovoj kasnijoj upotrebi i u medicini referiše i dr Laza K. Lazarević, lekar i književnik, na jednom sastanku Srpskog lekarskog društva čak 1888. godine, pre zvaničnog usvajanja antirabičnog lečenja u Srbiji. On je jednom pacijentu obolelom od besnila davao beli luk „interno i per anum“. Postigao je samo toliko da je kod bolesnika bila prestala odvratnost prema vodi „pa ju je upotrebljavao i prao se njome“, ali je na kraju ipak umro od besnila. Lečenje belim lukom preporučuje čak i „Medicinishe chirurgische Rundschau“ i to posle Pasterovog pronalaska 1885. godine.

Kao lek protiv prostrela davane su razne trave u mekinjama. Od njih nam je poznata: ljutić (*Ranunculus bulbosus*). Nju Min unutrašnjih dela Srbije (1851. god.) posle mišljenja dobijenog od Praviteljstvene apoteke preporučuje i odobrava kao lek, pošto u sebi ima ljutine koja može izvući prišt¹²).

Životinje su se puštale da preplivaju hladnu reku ili polivale hladnom vodom. Obolelim grlima je puštana krv iz uha ili repa, pa se taj običaj i danas masovno zadržao u Srbiji.

I „Raspis o prištu na stoci” iz 1845. god.¹³) kao zvanično medicinsko gledište preporučuje za obolelu stoku kao lek opet obilno puštanje krvi. Guku ili prišt (reč je o lokalnom antraksu) trebalo je raseći, pa u ranu staviti list od kukureka ili duvana. Dobro je ovakvu ranu isprati vodom od kuvanog duvana ili pelena.

Veterinar Jovan Gec preporučuje 1862. god.¹⁴) u svojoj „Hipologiji” kao lek protiv prostrela (gronice) kod svinja sečenje ispod jezika radi puštanja krvi uz istovremeno davanje obolelim kiselih stvari kao: kiselog kupusa, rasola, zelenog voća ili surutke. Dr Đorđe Radić preporučuje 1869. god.¹⁵) kod gronice svinja nišador i kreč, mazanje otoka ispod vrata sa ilovačom ili sirčetom i puštanje krvi. Kod prostrela ostale stoke preporučuje¹⁶) kupanje ili obloge od hladne vode, kao i klistiranje sa hladnom vodom. Klistiranje treba vršiti svakih 5 minuta, i ukoliko je voda hladnija u toliko je bolje. U vodi spremljenoj za klistar mogu se još dodavati Glauberova so, sa ili bez šalitre, sama šalitra, ili trava „od buva”. Posle kupanja goveda treba držati u hladnoj staji ili u šumi. Takođe preporučuje da se goveče pere 5 — 6 puta na dan slabim rastvorom kreozota. I najzad pre pojave bakteriološke ere F. Bihele preporučuje 1878. god.¹⁷) kao lek protiv groznice najpre neko sredstvo za bljuvanje, najbolje beli kukurek, do najviše 0,5 grama po grlu. Kada se pojavi otok ispod vrata on preporučuje da se otok izgori na nekoliko mesta usijanim gvožđem ili raseče uzduž i nešto dublje. Pored puštanja krvi on preporučuje i polivanje obolelih svinja po vratu sa hladnom vodom.

O primeni novih naučnih metoda u lečenju prostrela upoznata je stručna javnost u Srbiji preko jednog članka iz 1881. god. To je bio poznati Pasterov opit sa ovcama¹⁸).

Od početka XIX veka skoro sve do pojave Pastera bilo je poznato da se zarazne bolesti, kad se već negde pojave (naravno iz napred već navedenih uzroka), mogu prenositi dalje sa životinje na životinju: dodir, zajedničkim hranjenjem ili boravkom na istom pašnjaku, kao i na zajedničkom pojilu; onda: posredstvom pastira, marvenih trgovaca, obora, alata i svih stvari i predmeta koji su sa obolelim grlima dolazili u dodir. Istina verovalo se da to biva usled zagađenog vazduha, preko isparenja sa obolelih grla, posredstvom neke mijazme ili tako neke tajanstvene stvari kojoj su čak pripisivali i duhovna svojstva, pa su pokušavali da čišćenjem i kađenjem obolelih i njihovih prostorija odstrane ta zarazna svojstva sa njih. To naravno nije bila loša ideja iako su koristili bile nikakve.

Protiv zaraznih bolesti domaćih životinja kao i protiv zaraznih bolesti ljudi, ljudi su se borili najčešće dezinfekcijom koja se sastojala u kađenju prostorija i obolelih. To je bila najprikladnija metoda, poznata i lako pristupačna svima, a uz to vrlo jeftina. Ona se kao metod čišćenja

preporučivala od strane zvanične medicinske nauke a bila je zavedena i obavezno vršena po bolnicama i karantinima. Ulaskom u karantin gde su se ljudi i roba podvrgavali kađenju, sa stoke-jedinog ondašnjeg prevoznog sredstva — skidana je oprema. Da za vreme dezinfekcije pribora za vezivanje (uzdi) konji nebi bili nevezani, naređeno je bilo karantinima da nabave ličine za tu svrhu¹⁹). Konjski pribor, sedla, samari, uzde i ulari odlazili su u kadionicu, gde su ostajali dva sata. Sama dezinfekcija kađenjem jakim nadražajnim sredstvima potekla je iz verovanja o načinu nastajanja bolesti. Jakim kađenjem trebalo je oterati bolesti ili mijazmatičnu materiju, za koje se verovalo da nastaju zbog pokvarenog vazduha, pa je dezinfekciji bila najglavnija svrha čišćenje vazduha²⁰).

Na osnovu 63. tačke, glava IV. „Ustrojenija pograničnih sastanaka” kužni kad (sredstvo za kađenje) spravljao se od jedne funte i po sitno isitnjenog sumpora, toliko isto šalitre, sve pomešano sa 6 funti pšeničnih mekinja²¹). Uvedena stoka u karantin kupala se sa vodom po celom telu. Dezinfekcija stočnih proizvoda vršila se tako da su se loj i maslo topili, a sirevi prali sa vodom²²). Stoka koja se uvozila iz Srbije u Austriju morala je da prepliva preko Save, što se smatralo dovoljnim za njenu dezinfekciju²³). Prilikom kupanja stoke u karantinima, bilo u reci koja je pored njega tekla (otuda i lokacija karantina uz neku veću reku), ili u naročito izgrađenim kupatilima za stoku²⁴), morao je da prisustvuje i lekar²⁵) kome je ukoliko nije bio karantinski službenik pripadala za to i određena dijurna.

Ulaskom u bakteriološku eru napušteni su gornji metodi i gornja sredstva dezinfekcije bar što se tiče zvanične medicine. Tako je aprila 1881. god. izašao u Srbiji „Zakon o obaveznom uklanjanju zaraznih materija (dezinfekciji) pri otpravljanju stoke na železnicama i lađama”²⁶). Ovim zakonom se obavezuju željezničke uprave, da kola u kojima je bila utovarena stoka, posle svake upotrebe odmah očiste i dezinfikuju, u cilju uništavanja svih prilepljivih zaraznih materija. Isto tako morao se dezinfikovati i sav upotrebljeni pribor koji je služio za hranu, pojenje i vezivanje stoke. Kad zavlada kakva stočna zarazna bolest, željezničke uprave su bile obavezne da izvrše dezinfekciju i stepenica na kojima je stoka stajala, kao i rampi i svih mesta kuda se stoka kretala. Stočni izmet i prostirku, izbačenu iz vagona i stočnih obora na stanicama, treba odmah dezinfikovati, ako ne potiču od tako obolele stoke kada je predviđeno ukopavanje đubreta i prostirke. Ovim Zakonom se naređuje da se odrede i željezničke stanice na kojima će se vršiti dezinfekcija vagona. Predviđeno je bilo da se sprave i oruđa kojima je vršena dezinfekcija, moraju takođe dezinfikovati.

„Uputstvo o vršenju Zakona od 31. marta 1881. godine o zaštiti od stočnih zaraza uopšte i o merama za ugušivanje tih zaraza”²⁷) predviđa kao dezinfekciona sredstva alkalni ceđ, ceđ (lug) od običnog pepela, negašeni kreč, šalitru i kuhinjsku so u vidu rastvora, hlorni kreč, kalijum ili natrijum hipermangan, galicu, karbolnu kiselinu, gasove i pare od mineralnih kiselina, višu temperaturu i najzad atmosferski vazduh-vetrenje radi toga što on vrlo brzo razredi zarazne materije.

Do XIX veka u Turskoj nisu bile poznate nikakve veterinarsko-protivepizootiološke mere, pa naravno ni u Srbiji kao njenoj provinciji²⁸). Stanovništvo Turske imperije nije uopšte zakopavalo lešine uginule sto-

ke, nego ih je bacalo u reke, ili ostavljalo da ih psi raznesu. I posle sticanja autonomije u Srbiji je ovako bacana stoka u deo Morave koji je pod Turcima, doplivavala na teritoriju Srbije i često bila, uzrok pojavama zaraznih bolesti u njoj. Preko lešina goveda bačenih u Dunav pojavila se bila i goveđa kuga u Srbiji 1849/50. godine. Radi ovoga je Sanitetsko odeljenje Ministarstva unutrašnjih dela bilo naredilo okružnim načelstvima u pograničnim reonima, da se ovakve lešine koje doplivaju u Srbiju pronalaze i odmah duboko zakopavaju⁹).

Radi ovakvog stanja u Turskoj, Austrija je bila organizovala još 1739. god. svoju pograničnu karantinsku službu i podigla dovoljno karantina za ljude i domaću stoku³⁰). Glavni karantini prema Srbiji bili su u Zemunu i Pančevu. Ovi karantini su imali u Srbiji svoje poverljive ljude-špijune koji su u Beogradskom pašaluku prikupljali, pored ostalog, i podatke o zdravlju ljudi i domaće stoke. U pomenutim karantinima se vršio i pregled uvežene stoke iz Srbije. Te preglede su vršili karantinski lekari, pošto, u početku, ni u Austriji nije bilo veterinara³¹).

Uporedo sa merama koje su preduzimale austrijske vlasti na svojoj granici u cilju da spreče prodiranje u svoje zemlje zaraznih bolesti ljudi i domaće stoke, slične mere su bile preduzimate i od strane vlasti u Srbiji — prema turskoj granici. Naravno da ovo nije moglo biti za vreme Karađorđeve Srbije, kada su ceo narod i sva stoka, u uslovima stalnog ratovanja, bili u pokretu. Ali čim je knez Miloš organizovao vlast u Srbiji, počelo se pomišljati na zavođenje protivepizootioloških mera.

Na osnovu jedne vesti iz 1829. godine saznajemo da je u Srbiji osnovan kontumac u Čupriji zbog pojave ljudske kuge u Jedrenu³¹). Krajem 1833. godine kada je izvršeno sjedinjavanje onih 6 okruga koji su bili u sastavu Karađorđeve Srbije, čuprijski karantin je premešten u Aleksinac³²). Već 1838. godine Srbija je imala 5 karantina: aleksinački, mokrogorski, ljubovijski, račanski i radujevački kao i 3 sastanka: u Gramadi, Vrškoj Čuki i Šepačkoj Adi. Prema jednom izveštaju dr Lindenmajera iz 1846. godine vidimo takođe kako je u Srbiji bilo 5 karantina: sa bosanske strane jedan na Rači na ušću Drine u Savu, drugi na Mokroj Gori kod Užica u blizini Višegrada, treći je bio na Raškoj blizu Novog Pazara. Četvrti karantin je bio u Radujevcu, na ušću Timoka u Dunav a peti karantin u Aleksincu. U Aleksinačkom karantinu koji je bio smešten na izvanredno važnoj saobraćajnici prema Carigradu bilo je u početku sedište karantinske službe za celu Srbiju. Posebno značajan za organizaciju te službe bio je njen prvi komesar Avram Petronijević. Pored karantina bilo je sada još 8 sastanaka, dakle 5 više nego ranije. Naspram Bosne ih je bilo u Šepačkoj adi i Ljuboviji u blizini Zvornika, prema Sandaku na Vasilinoj Česmi pored Sjenice i Jankove Klisure; prema Bugarskoj granici bili su ovi sastanci: Supovac, Gramada, Pandiralo u blizini Niša i Vrška Čuka u blizini Vidina. Sastanci na Šepačkoj adi i na Pandiralu bili su pretvoreni u polukarantine.

Karantini u Srbiji imali su dva dela: spoljni ili pomešani i unutrašnji ili nepomešani deo. Pomešani deo je uvek bio okrenut prema Turskoj strani.

Da bi se izvan ovih mesta sprečio nekontrolisani prelaz ljudi i stoke iz Turske u Srbiju podignut je bio duž cele srpske granice: jendeck, plot i kordon. Ovaj poslednji se sastojao od karaula raspoređenih na

određenom rastojanju. Posadu ovih karaula činili su panduri na čijem je čelu stajao „buljukbaša“³³).

Interesantno je reagovanje okoline na uspostavljanje karantina u Srbiji. Iako je čuprijski karantin radio već duže vremena, Turci se nisu nikako mogli da pomire sa njegovim postojanjem, pa se beogradski vezir čak radi toga žalio Porti. Kao razlog navodi to što mu je pošta kasnila 24 časa zbog dezinfekcije koja je vršena u karantinu. Interesanto je da je i austrijski internuncije intervenisao više puta tokom 1832. godine tražeći da se ukine karantin u Čupriji³⁴), verovatno iz razloga što mu se u karantinu zadržavala diplomatska pošta, a možda i radi toga što se plašio, uostalom kao i Turci, da im se u karantinu pošta ne otvara i čita. Karantinima u Srbiji bili su nezadovoljni i bosanski Turci 1835. godine zbog sanitetskih i carinskih ograničenja na srpskoj granici³⁵).

Vrlo je interesantan jedan članak o kontumacima u Srbiji koji je izašao 1838. god. u Budimpešti³⁶). U njemu se, između ostalog kaže, kako je knez Miloš osnovao karantin u Srbiji, na 3 godine ranije nego što je za to dobio odobrenje od sultana. Dalje se navodi kako svi postojeći karantini u Srbiji imaju sve potrebne zgrade i uređaje, a ustrojeni su prema odredbama Austrijske kužne policije „Pest Polizei-Ordnung“.

Ograditi celu granicu sa tri strane visokim plotom i postaviti čardake (karaule) i straže nije bila mala stvar, i zahtevalo je pored dosta vremena i ogromna materijalna sredstva — koja su predstavljala ozbiljno opterećenje za jednu poluvazalnu zemlju kakva je bila Srbija.

Knez Miloš je izdao 1839. god. „Uredbu o sastancima i karantinima“³⁷, koja predviđa dezinfekciju stoke. Druga Uredba o karantinima iz 1841. god. jasno ukazuje na cilj karantina: „da u njega stupe i da se u njemu očiste iz inostranih krajeva dolazeće životinje, osobito domaće kao što su: konji, goveda, ovce i svinje“.

O stražarenju ljudi na granici — vrsti građanske mobilizacije — postojala je i naredba izdata 1860. god. ³⁹). Ona se odnosila na slučajeve kakvog nemira ili zaraze, i za nju su uzimani u prvom redu, najpre ljudi iz pograničnih mesta. Tek kasnije, kada je opasnost postojala veća, za stražare su se mogli uzimati i ljudi iz unutrašnjosti zemlje.

Karantini su u Srbiji ukinuti 1886. godine i pretvoreni u carinarnice⁴⁰). Međutim na jednom takvom vetrometnom području na kakvom je bila Srbija nije se moglo dugo ostati bez kontumaciranja. Nije više bilo, istina, kontumaca kao ustanova, ali je bilo kontumacionih mera pri carinarnicama i to u nekoliko mahova do kraja XIX veka.

Osobito važnu ulogu u suzbijanju stočnih zaraznih bolesti igra protiv epizootiološko zakonodavstvo. Najvažniji od njih su: „Zakon o zaštiti od stočnih zaraza uopšte i o merama za ugušivanje tih zaraza“ iz 1881. god., „Pouke o znacima stočnih zaraznih bolesti koje se pominju u par. 1 Zakona od 30. marta 1881. godine zaključno sa goveđom kugom“ iz 1881. god., „Uputstvo o vršenju zakona od 30. marta 1881.“, „Uputstvo za sastavljanje izveštaja pri stočnim zarazama“, „Zakon o zaštiti od goveđe kuge i o ugušivanju te zaraze“ takođe iz 1881. god. i najzad „Uputstvo Ministra unutrašnjih dela o vršenju zakona o zaštiti od goveđe kuge i o ugušivanju te zaraze“. Svi ovi zakoni, doneti 1881. god., udarili su temelj daljoj protivepizootiološkoj službi u Srbiji u smislu njene modernizacije, na nivou savremenih saznanja veterinarske nauke.

„Zakon o zaštiti od stočnih zaraza uopšte i o merama za ugušivanje tih zaraza“⁴⁰) obuhvatio je sledeće zarazne bolesti domaćih životinja: šap i ustobolju, prostrel, goveđe prilepčivo zapaljenje pluća, sakagiju, ovčije boginje, šankrsku zarazu konja za piplod i ospe sa plikovima na polnim organima konja i goveđe, šugu na konjima i ovcama i besnilo na psima i drugim domaćim životinjama, s tim da je za goveđu kugu izašao poseban zakon, pa ona ovde nije nabrojana. Ovde ćemo izneti samo opšte mere koje se imaju preduzimati ako se pojavi kakva zarazna bolest. Zakon će sprovesti u život policijske vlasti — u prvom redu sreske — a za izvršenje zakonskih odredaba upotrebljavaće se najpre marveni lekari, a ako njih nema tek onda sreski i okružni lekari. Apstrahujući za trenutak naš zadatak, ne možemo a da ne konstatujemo da je ovim zakonom, prvi put u Srbiji, data prednost veterinarima u odnosu na lekare. Zatim su u zakonu iznete mere koje se imaju preduzeti da se spreči unošenje stočnih zaraznih bolesti u Srbiju. Te mere su trajne i privremene. Trajne mere sastoje se u obavezi: da sva stoka koja se uvozi u Srbiju mora imati stočni pasoš u kome se sve doći da je ona bila zdrava kada je pošla iz svoga kraja. U privremene mere spadaju — a one se zavode samo u slučaju pojave kakve stočne zaraze u susedstvu Srbije — zabrana uvoza stoke iz te zemlje duž cele granice ili samo duž pojedinih njenih odseka. U ovom slučaju uvoz stoke se može dopustiti samo na pojedinim njenim tačkama uz potrebne mere opreznosti. Ovaj ograničeni saobraćaj stoke može se odnositi i proširiti i na izvoz sirovog mesa, stočnih sirovina, đubreta, stočne hrane i prostirke, kao i sviju predmeta kojima bi se mogla preneti stočna zaraza. U slučaju hitne potrebe zakon predviđa da se državna granica može zatvoriti i vojnim kordonom. Zavlada li pak stočna zarazna bolest u susednoj zemlji, na rastojanju 20 km. od granica Srbije Zakon predviđa da okružno načelstvo može narediti pregled i reviziju sve stoke u srpskom graničnom području.

Prijava stočnih zaraznih bolesti bila je takođe regulisana ovim Zakonom, pa je nju bio dužan da učini svako ko primeti kakvu stočnu bolest na svojoj ili na tuđoj stoci. Prijava se podnosila opštinskom starešini uz obavezu da se obolelo grlo moralo odmah odvojiti od ostale stoke. Opštinski starešina je bio dužan da tu prijavu prosledi odmah sreskoj vlasti, naredivši sa svoje strane o d v a j a n j e bolesne od zdrave stoke.

Sreska vlast će, čim primi ovu prijavu, tražiti od okružne vlasti da joj pošalje svoga marvenog lekara. Okružni marveni lekar zajedno sa opštinskim starešinom mesta gde se pojavila bolest sačinjava „komisiju rad zaraze“. U ovu komisiju sreska vlast mogla je da odredi i nekog svog službenika, a dato je pravo i vlasniku obolele stoke da sa svoje strane uzme u ovu komisiju nekog marvenog lekara. Dužnost „komisije rad zaraze“ je bila da na licu mesta ispita o kakvoj se bolesti radi, njene uzroke i način širenja, na osnovu čega će narediti dalje mere. Marveni lekar je imao pravo da zahteva ubijanje sumnjivog grla ako je to potrebno za potvrdu njegove dijagnoze. Ubijanje naređuje sreska vlast. Da se zarazna bolest ne bi dalje širila može se narediti odvajanje i čuvanje pod stražom sve zaražene ili sumnjive stoke, zabrana transporta, izгона na zajedničku pašu ili zajedničko pojilo. Zabrana — zatvaranje

nekog mesta — mogla se narediti samo po odobrenju policijskih vlasti kao i stočni vašari, licitacije stoke i stočne izložbe. Kod besnila i sakagije Zakon naređuje da se mogu ubiti zaražena i sumnjiva grla. Zakon predviđa najzad bezopasno uklanjanje lešina uginule ili ubijene stoke, dezinfekciju staja gde je boravilo zaraženo grlo, kao i pribora, sudova, odeće i osoba koje su bile u dodiru sa obolelom stokom. Dezinfekcija se mogla vršiti samo pod nadzorom državnog marvenog lekara. Opštinska vlast je bila odgovorna za tačno izvršenje mera koje su bile u njenoj nadležnosti a kontrolisaće je u tome sreska vlast. Pri pojavi stočne zarazne bolesti u jednoj opštini, sreska vlast je morala o tome da obavesti sve susedne opštine, okolne srezove i okružno načelstvo. Ovom poslednjem se stavljalo u dužnost, da u srazmeri sa opasnošću obavesti i druga susedna okružna načelstva i Ministarstvo unutrašnjih dela. Prestanak zaraze se mogao objaviti i podići veterinarsko-sanitarne mere tek ako više ne bude bilo ni jednog zaraženog grla u nekom mestu, kada je dezinfekcija izvršena „i kada je prošlo određeno vreme posle poslednjeg grla koje je ozdravilo ili je ubijeno“⁴¹).

Iste godine, jula meseca izdalo je Min. unutrašnjih dela „Upustvo o vršenju Zakona od 30. marta“...⁴²). Ovde ćemo izneti samo neke primedbe ovog Upustva. Te opšte primedbe izgledaju ovako. U slučaju da se pojavi kakva stočna zarazna bolest koja nije obuhvaćena ovim zakonom, postupiće se prema njoj isto onako kao da se radi o stočnoj bolesti koju je obuhvatio napred pomenuti zakon. Đumruci-carinarnice neće smeti da primaju u Srbiju stoku za koju vlasnik nema propisan stočni pasoš ili se ne slaže u njemu broj stoke sa brojem stoke koji se transportuje. Policijskim vlastima stavljeno je u dužnost da stalno paze u pograničnim oblastima na stanje zdravlja domaće stoke. Ako se u nekoj od susednih zemalja pojavi koja zarazna bolest treba preduzeti sve mere da se ograniči saobraćaj sa tom zemljom u skladu sa stepenom, obimom i opasnošću koja preti od nje, pazeći da se suviše strogim merama ne omete saobraćaj. Ovakvom, sa svoje strane naređenom ograničenju, okružno načelstvo mora odmah obavestiti Min. unutrašnjih dela, navodeći i dužinu granice na kojoj je naređeno ograničenje saobraćaja. Kod određivanja ulaznog mesta za uvoz stoke i predmeta treba uvek voditi računa o postojećim željezničkim i vodenim putevima. Na takvom ulaznom mestu ima se postaviti marveni lekar, koji će pregledati transportna dokumenta-stočne pasoše od prispele stoke i pregledom konstatovati takođe i zdravstveno stanje stoke.

Ako prispeli transport sa stokom, ili sa njenim sirovinama, na ulaznoj stanici ne bude imao propisna dokumenta, ili se broj stoke u transportu ne bude slagao sa brojem stoke u pasošima, ceo transport se ima vratiti natrag. Ako transport bude ispravan u pogledu dokumenta i stočnog zdravlja marveni lekar će zabeležiti na zagračnom stočnom pasošu klauzulu: da je ulaz u unutrašnjost zemlje u veterinarsko-policijskom pogledu dozvoljen“. Ovakva potvrda na zagračnom stočnom pasošu vredi kao i srpski stočni pasoš, ali samo 10 dana. Ako se u toku transporta stoke desi neka promena u njemu, neko grlo uginu ili se proda, to se mora pribeležiti na stočnom pasošu. Ako stoka ne bude imala stočni pasoš, ili je on neispravan i ne odgovara opisu grla koje ide uz njega, takvo grlo se ne sme pustiti na stočne vašare, pijace i izložbe, niti mu se sme dozvoliti transport železnicom ili parobrodom.

Ovakve životinje treba, na trošak njihovog vlasnika, pogvrgnuti marveno lecarskom pregledu. Ako se pokaže da su one zdrave, daće im se novi stočni pasoš. Kod istovara i utovara, dalje slanje stoke biće dozvoljeno samo ako je stoka zdrava i ima uredne stočne pasoše. Tada će marveni lekar na posošima staviti primedbu: „nema nikakve sumnje”. Desi li se da u toku transporta uginu neki preživar, železnička stanica mora o tome da obavesti najbližu opštinsku vlast. Ova će narediti da se izvrši stručni pregled od koga će zavisiti da li će se ceo transport zadržati ili pustiti dalje. Sve ovo važi i za parobrodski transport stoke. Vlasnici i sprovodnici stoke moraju privoditi stoku na pregled svaki peti dan, o čemu će voditi računa policijska vlast i opštinske starešine. Ako kroz neko mesto prolaze džeplepi stoke iz drugog kraja, opštinski starešina će narediti da se oni ne smeju mešati sa stokom meštana. Strvoderima se dozvoljava ulazak u staje samo ako to zahteva priroda njihovog posla. U sumnjivim vremenima, kad vlada neka stočna zaraza, policijska vlast može zabraniti ulazak u dvorišta i staje po selima kako mesarima tako i marvenim trgovcima.

„Upustva” nisu dopuštala da se u istoj prostoriji drži zdrava i bolesna stoka. Dvorišta u kojima se nalaze staje sa bolesnom i odvojenom stokom treba obeležiti tablicom sa oznakom zarazne bolesti koja u njima vlada. Čopor u kome se zarazna bolest pojavila može ići na pašu, po nuždi, ali samo u zagrađeni pašnjak u kome je zabranjen pristup ostaloj stoci. Svako stado koje odlazi na pašu ići će i vraćati se posebnim putevima kojima je zabranjeno kretanje ostaloj stoci. Takođe treba obeležiti tablicama i mesta i atare u kojima vlada neka stočna zarazna bolest. Leševi životinja uginulih ili ubijenih zbog zaraznih bolesti mogu se neškodljivo uništiti ili termičkim ili hemijskim putem, a takođe i zakopavanjem dovoljno duboko. Određivanje mesta za zakopavanje životinjskih leševa treba da bude pod nadzorom sanitetske policije. Vađenje životinjskih kostiju iz strvinskih rupa može se preduzeti tek po dobivanju dozvole za to, i po isteku osam godina, računajući od dana ukopavanja lešine, i to samo onda ako će se prerada kostiju odmah preduzeti.

Što se tiče izveštajne službe o pojavi stočnih zaraznih bolesti, najpre o tome imamo pomena u „Nastavleniju za okružne lekare i fizikuse” iz 1839. godine. Na osnovu njega su lekari bili dužni da šalju okružnom načelniku, svakih osam dana, izveštaje o pojavi zarazne bolesti kako ljudi tako i stoke. To je bio početak izveštajne službe u Srbiji. Godine 1842. naređeno je bilo karantinima da šalju Min. unutrašnjih dela sedmodnevne izveštaje. Raspisom od 1859. god. naređeno je da se vode i šalju mesečni i godišnji izveštaji. Raspisom od 1863. god. naređeno je da i karantini šalju izveštaje ne samo Ministarstvu kao do tada, nego i policijskim vlastima na čijoj teritoriji su se nalazili.

U god. 1881., tako bogatoj veterinarskim propisima u Srbiji, izašlo je i „Upustvo za sastavljanje izveštaja pri stočnim zarazama”⁴³⁾. Ono predviđa da se u toku trajanja stočnih zaraznih bolesti moraju slati tri vrste izveštaja: 1) izviđajni protokol, 2) periodični raport i 3) zaključni izveštaj. Izviđajni protokol je prvi akt koji se mora sastaviti čim se bolest pojavi i u njemu treba navesti sve što se odnosi na tu zarazu: kako je ušla, koliko se raširila, tok bolesti, uz naznačenje veterinarsko policijskih mera koje su naređene povodom njene pojave. Za svaku opštinu se morao sastaviti poseban izviđajni protokol. Izviđajni protokol se do-

stavlja sreskoj, odnosno okružnoj vlasti. On ima ove delove: naslov, način postajanje i rasprostiranje zaraze, opis bolesti na živoj životinji, opis sekcije, raspoznavanje i određivanje zaraze i veterinarsko-policijske mere.

Periodični izveštaji (raporti) se šalju u toku trajanja bolesti kao tabelarni raporti i najzad zaključni izveštaj se sastavlja i šalje kad u jednom mestu zaraza prestane. Njega podnosi „komisija rad zaraze” okružnoj policijskoj vlasti sa odgovarajućim tabelarnim raportom. U zaključnom izveštaju treba da se navedu: uzrok zaraze, primedbe koje se odnose na dalje širenje bolesti kao i koje su policijske mere bile naređene, njihovo izvršenje i uspeh.

Zakonom o zaštiti od stočnih zaraza u opšte i o merama za ugušivanje tih zaraza, Poukama o znacima stočnih zaraznih bolesti koje se primenjuju u par. 1. Zakona od 30. marta 1881. god. zaključno sa goveđom kugom, Upustvom o vršenju Zakona o zaštiti od stočnih zaraza uopšte i o merama za ugušivanje tih zaraza, kao i ovim poslednjim Upustvom za sastavljanje izveštaja pri stočnim zarazama, udaren je temelj daljem razvitku veterinarske službe na modernoj i naučnoj osnovi. Iste godine izašao je i Zakon o uređenju sanitetske struke i o čuvanju narodnog zdravlja koji je trebao da kompletira zakonodavstvo o veterinarskoj struci⁴⁴⁾, mada to, nije učinjeno na najsrećniji način.

Najzad 1882. godine doneta su „Pravila za strvodere”⁴⁵⁾ na osnovu čl. 11., tač. 15. Zakona o uređenju sanitetske struke i o čuvanju narodnog zdravlja iz 1881. god. i par. 13 Zakona o zaštiti od stočnih zaraza uopšte i o merama za ugušivanje tih zaraza. Ova pravila je doneo Glavni sanitetski savet, a uz učešće jednog veterinara kao vanrednog člana⁴⁶⁾.

I najzad rećićemo nešto i o cepljenju. Iako je ono kao profilaktična mera bilo predviđeno Zakonom o zaštiti od stočnih zaraza uopšte... za stoku koja je bila izložena opasnosti od zaraženja, ono se vršilo jedino kod ovčijih boginja, po odobrenju vlasti i pod nadzorom državnog marvenog lekara.

Sa higijenskim merama u borbi protiv zaraznih bolesti, kao važnim zooprofilaktičkim merama srećemo se kod nekih zaraznih bolesti još vrlo rano kao kod ovčijih boginja, prostrela i šuge. Tako se kod ovčijih boginja naređuje: čista i suva staja i prostirka; kod prostrela napajanje čistom vodom koja treba da je i hladna, kupanje u vodi i dobra trava kao i prokuvavanje sena, a kod šuge održavanje čistoće i timar.

Ovaj kratki osvrt na epizootiološku situaciju i borbu protiv stočnih zaraznih bolesti u Srbiji tokom XIX veka imao je za cilj da pruži istorijski osvrt na evolutivni razvoj shvatanja prirode postanka, razvoja i prestanka epizootija u cilju svestranijeg poznavanja ove materije.

Izvori i literatura

¹⁾ Katić R.; Istorija veterinarstva Srbije, Beograd, 1957. — ²⁾ Ibidem, str. 155—163. — ³⁾ Sanitetski zbornik, knj. I. sv. 2., Beograd, 1879, str. 236—242. — ⁴⁾ Radić Đ.; Domaći živinarski ljekar, Novi Sad, 1869, str. 98—105. — ⁵⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD—S—IV/1850. — ⁶⁾ Radić Đ.; Domaći živinarski ljekar, Novi Sad, 1869, str. 91—93. — ⁷⁾ Drž. arhiv SR Srbije, KK-XII-464/1828. — ⁸⁾ Istorijski arhiv Beograda, Zemunski magistrat, I-B-1, 1784. — ⁹⁾ Stevanović M.; O besnilu-lyssa humana, Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, sv. 7, Beograd, 1912, str. 244—262.

— ¹⁰⁾ Ibidem. — ¹¹⁾ Sanitetski zbornik, knj. I, sv. 2, Beograd, 1879, str. 236—242. — ¹²⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, delov. 1973/1851. — ¹³⁾ Ibidem, MUD-S, F-VII-8/1845. — ¹⁴⁾ *Gec J.*; Hipologija, Beograd, 1862, str. 391—392. — ¹⁵⁾ *Radić Đ.*; Domaći živinarski ljekar, Novi Sad, 1869, str. 91—93. ¹⁶⁾ Ibidem, str. 59—60. — ¹⁷⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-III-81/1878. — ¹⁸⁾ Težak, XII, br. 25, Beograd, 1381, str. 403. — ¹⁹⁾ Drž. arhiv SR Srbije, KK-VIII-262. — ²⁰⁾ *Divljanović D.*; Prilog poznavanju dezinfekcije u knez Miloševoj Srbiji, Zbornik radova IX naučnog sastanka Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva, Beograd, 1962. — ²¹⁾ *Mihailović V.*; Istorija saniteta u obnovljenoj Srbiji 1804—1860, Beograd, 1951, str. 67. — ²²⁾ Sanitetski zbornik, knj. I, sv. 1, Beograd, 1879, str. 112, 116 i 117. — ²³⁾ Istorijski arhiv Pančeva, Pančevački magistrat, br. 6359, ispisi Tanasija Ž. Ilića profesora. — ²⁴⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-V-57/1857. — ²⁵⁾ Ibidem. Državni sovjet, br. 614/1839. — ²⁶⁾ Zbornik zakona i uredba, knj. XLI, Beograd, 1885, str. 184—187. — ²⁷⁾ Sanitetski zbornik, knj. II, sv. 2, Beograd, 1882, str. 293—297. — ²⁸⁾ *Katić R.*; Istorija veterinarstva Srbije, Beograd, 1957, str. 155—163. — ²⁹⁾ Sanitetski zbornik, knj. I., sv. 2, Beograd, 1879, str. 73—74. ³⁰⁾ *Katić R.*; Istorija veterinarstva Srbije, 1957, str. 155—163. — ³¹⁾ Drž. arhiv SR Hrvatske, Zemunska vojna komanda, br. 121/1829 ispisi. — ³²⁾ Sanitetski zbornik, knj. III, sv. 1, Beograd, 1904, str. 380. — ³³⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-IV-12/1846. — ³⁴⁾ Drž. arhiv SR Hrvatske, Slavonska generalna komanda, br. 185/1832 — ispisi. — ³⁵⁾ Ibidem, br. 270/1835. — ³⁶⁾ Serbske narodne novine, br. 51 i 52, Budimpešta, 1838, str. 176—177. — ³⁷⁾ Sanitetski zbornik, knj. I., sv. 1, Beograd, 1879, str. 39—46. — ³⁸⁾ Ibidem, str. 52—114. — ³⁹⁾ Zbornik zakona i uredba, knj. XIII, Beograd, 1861, str. 61. — ⁴⁰⁾ Ibidem, knj. XXXVI, Beograd, 1881, str. 468—498. — ⁴¹⁾ Ibidem. — ⁴²⁾ Sanitetski zbornik, knj. II., sv. 2, Beograd, 1882, str. 293—347. — ⁴³⁾ Ibidem, str. 240—247. — ⁴⁴⁾ Zbornik zakona i uredba, knj. XXXVI, Beograd, 1881, str. 369—467. — ⁴⁵⁾ Sanitetski zbornik, knj. II., sv. 2, Beograd, 1882, str. 373—386. — ⁴⁶⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-II-757/1882.

**SITUATION EPIZOOTIQUE ET LA LUTTE CONTRE LES MALADIES
CONTAGIEUSES ATTEIGNANT LES ANIMAUX EN SERBIE
AU COURS DU XIXème CIECLE**

Dragoljub DIVLJANOVIĆ

LE TRAVAIL TRAITE DE LA SITUATION EPIZOOTIQUE ET DE LA LUTTE contre les maladies contagieuses atteignant les animaux au cours du XIXème siècle, dès les premiers jours de l'autonomie vassale jusqu'à la première promulgation de la loi de la principauté de Serbie. On peut remarquer la différence entre la première moitié (période avant bactériologique) et la fin du XIXème siècle (après les découvertes de Pasteur) de comprendre la cause du commencement et des mesures prises au cours des plus graves maladies contagieuses des animaux domestiques et des zoonoses.

De même on parle des mesures que les pouvoirs publics ont prises pour empêcher l'importation et le développement des maladies dans le pays. Selon leur caractère ces mesures étaient vastes et chargeaient les finances de ce temps là. En même temps elles étaient au niveau de la connaissance officielle de la médecine d'alors et analogues aux mesures prises dans le pays voisin Autriche — Hongrie (quarantaine, cordon sanitaire etc).

En particulier on traite de la législation contre-épizootique qui a conditionné non seulement la santé des animaux, mais aussi des bonnes relations commerciales entre les pays voisins. Quelques unes de ces lois sont promulguées non comme des premières lois du Sud slave et cela quelques années plus tard que dans les pays plus développés de la Serbie de ce temps là, mais, bien qu'ils sont la base de la lutte contre les plus graves maladies contagieuses des animaux ils font l'honneur à leur créateurs.

**LEKARI STRANCI KAO OSNIVAČI ZDRAVSTVENE SLUŽBE
U RUDARSKOM NASELJU MAJDANPEK 1849/1856. GODINE**

Vidosava NIKOLIĆ-STOJANČEVIĆ

PODRUČJE MAJDANPEKA, KAO RUDOM BOGATO NALAZIŠTE, BILO je poznato još u predrimsko i rimsko doba, a u srednjem veku postojalo je uglavnom kao rudnik zlata. Prva eksploatacija rude gvožđa i bakra u ovom rudniku vršena je tek u vreme austrijske vladavine u Srbiji u XVIII veku (1718—1738.)¹⁾ Tada su izrađene i prve rudarske topografske karte ovog područja. Posle toga sve do 1848. godine ovaj rudnik je ostao neiskorišćen. Tek tada je srpska vlada preduzela nova istraživanja o vrednosti rudnog bogastva ovog starog rudnika²⁾. Te godine je dovedeno nekoliko stručnjaka Štajeraca i Vlaha radi ispitivanja ruda u Majdanpeku, a nadležna komisija određena od strane „popečiteljstva finansije“ ocenila je da je ovaj rudnik vrlo bogat rudom i rentabilan, i predložila da se u njemu odmah preduzmu radovi širokih razmera: „da se izradi rudokop sa svim potrebnim postrojenjima, građevinama, putevima i raznim stambenim zgradama, jednom rečju — da se podigne nov grad, rudarski i administrativni centar za čitavu okolinu.“³⁾

Prvi radovi na izgradnji rudnika u Majdanpeku otpočeli su 1849. godine, kada je knežev ađutan Živko Davidović postavio temelj zgradama za „oknare“ i isplaćivao prve nadnice rudarima, kojih je bilo, zajedno sa njihovim porodicama, prema platnom spisku iz te godine, oko 200 duša, gotovo sve samih stranaca (iz Štajerske, Vlaške, Saksone, Češke). Među njima bilo je i 12 stalnih službenika „Uprave rudokopnje“, na čelu sa upraviteljom Jozefom Abeljom.⁴⁾ Do 1850. godine vršeni su pripremni radovi za kopanje rude u Majdanpeku, Rudnoj Glavi, Porečkoj Reci, Debelom Lugu, Kučajni i Melnicama. Kancelarije rudokopa bile su privremeno smeštene u Donjem Milanovcu zajedno sa upravnom službom rudokopa, koja se sastojala od „Upraviteljstva topionice gvožđa“ i „šumarske kancelarije“, sve do izgradnje potrebnih zgrada u Majdanpeku.

Dovođenjem prvih kvalifikovanih rudara iz inostranstva u ovaj rudokop, bili su formirani u „upraviteljstvu rudokopija“ i prvi kadrovi za finansijsko poslovanje rudnika, kao i poseban odsek za vođenje finansijskog poslovanja rudnika, pod nazivom „rudarske ekonomije“, čiji je upravitelj bio Lazar Lazarević⁵⁾ Ovo odeljenje rudnika staralo se uglavnom o izvršenju plana prve urbanizacije rudnika u Majdanpeku: starao se, pre svega, o izgradnji prve rudarske kolonije ovoga rudnika, koja je bila istovremeno i prva rudarska, planski izgrađena kolonija u Srbiji u XIX veku, a koja se tada sastojala od „drvenih kućica za ok-